

Antonio Fernández Alba**

Les orientacions assumides pel pensament arquitectònic en els últims trenta anys tracten d'equilibrar la tendència a entendre el projecte d'arquitectura com un **objecte aïllat** o **peça singular** i s'orienten vers uns postulats compositius que tinguin en compte allò ja construït i existent. S'han anat esborrant paulatinament aquelles postures radicals dels primers racionalistes i, en la actualitat, compartiran una tradició, una cultura; contemplar el geni del lloc, relacionar allò nou amb allò existent, són consideracions que tracten d'il·luminar les conviccions ideològiques del projecte de l'arquitectura en els territoris del patrimoni històrico-arquitectònic. Aquesta tendència és oposada al procés de ruptura o partida de grau zero en la qual sorgia la matriu ideològica del Moviment Modern en Arquitectura (M.M.A.).

Enfront d'aquesta actitud de partida dels pioners i mestres constructors de l'M.M.A., s'han desenvolupat diverses metodologies, com la d'aquells que parteixen d'entendre el projecte del nou lligat als materials del lloc, formes i espais de la memòria construïda, o bé de trobar en allò preexistent una actitud de nostàlgia que consagri una certa metodologia erudita. El nou objecte arquitectònic ve sens dubte subordinat a l'«ambient trobat»; el procés del projecte en aquest sentit és diferent al que desenvolupa l'arquitecte quan treballa, com l'artista, en el «projecte collage», on la llibertat i la determinació compositiva estan alliberades del vincle i la servitud del lloc construït.

Projectar el nou amb ecos i ressonàncies del preexistent és un procedir que respon a una mirada mimètica, segons la qual la modificació del lloc o la innovació que apareix en l'indret ha d'assumir-la el nou objecte projectat. És, en definitiva, la lenta història recorreguda per l'arquitectura moderna en el seu operar sobre la ciutat, des de G. Asplund fins a L. Kahn.

El concepte de lloc és un valor que apareix, de manera encara imprecisa, en el final de la dècada dels quaranta, com una reflexió entorn del significat de l'existent, i també de les possibilitats que ofereixen aquests llocs per indagar en el projecte de l'arquitectura de la ciutat des de les coordenades compositives i les diferents aportacions estilístiques. Cal projectar, per tant, des de la doble sol·licitació que enquadra la **visió perceptiva de l'existent** i del coneixement que pot extraure's dels **llenguatges del lloc**. El projecte del nou en el preexistent és entès com una reflexió des de l'arquitectura per a la transformació d'un determinat ambient. Les seves referències més consubstancials seran aquelles que viuen referides a l'escala dels edificis, als materials de l'entorn i a la **teoria compositiva** que ha d'ordenar el projecte. Els seus factors més diferenciats, **les noves funcions i usos** als quals han de servir aquests espais.

Canvis en els mètodes de projectar i en els modes de treball

En els anys del desenvolupament industrial després de la Segona Guerra Mundial, la ciutat havia sofert un canvi qualitatiu en els factors decisius de la seva evolució. Tres conglomerats urbans s'integraven en els estrets marges dels recintes burgesos del segle XIX: la ciutat existent, la ciutat en transició i el creixement massiu que havia provocat i consolidat més tard el procés industrial. Els projectes d'intervenció sobre la ciutat s'orientaven a construir sobre els respectius patrimonis: «el patrimoni històrico-arquitectònic consolidat» i «el pa-

trimoni urbà degradat», és a dir, en els centres històrics i les perifèries degradades.

Els mètodes de projectar, sens dubte, havien canviat; enfront d'un projecte d'arquitectura on els **models han desaparegut**, no resulta fàcil, per donar una resposta als nous usos, recolzar-se en identitats espacials reconstruïdes. La pràctica de contemplar el passat per reproduir-lo, tal com procedia l'arquitecte eclèctic del XIX, només obté resultats de formes que presenten com a novetats l'analogia formal degradada en les seves funcions simbòliques i aliena a les tècniques constructives modernes, en realitzar aquests treballs mitjançant la mimesi de models arcaics.

El desenvolupament de la composició arquitectònica com a suport conceptual, realitzat mitjançant aquesta mimesi de models arcaics, ofereix uns resultats, en general, de pura convenció formal, que no van més enllà de divagacions estilístiques, de debils succedanis espacials o d'afegir, en ocasions, una **descomposició** formal vaga i complexa al suport racional o dels períodes inicials de l'M.M.A. El projecte arquitectònic així realitzat es transforma en un procés de disseny, replet de manifestacions formals, arbitràries i irracionals; es tracta en molts d'aquests plantejaments de la trobada amb el descobriment d'allò gratuït que poden oferir les articulacions amb les formes construïdes, o bé del contrast amb els nous materials emprats. Són treballs que actuen a la deriva, sense marc d'una normativa i investigació precisa; d'aquí resulten de vegades aquestes arquitectures de la paradoxa que alberguen alguns dels nous escenaris del patrimoni històrico-arquitectònic de moltes ciutats.

Es fa imprescindible indagar sobre **projectes bàsics de modificació** que requereixen per al seu desenvolupament una nova metodologia tant teòrica com poètica i pràctica. No són suficients els projectes d'al·lusions a determinades aproximacions historicistes o de marcat caràcter regional, i menys encara aquesta seqüència d'imitacions impossibles amb les quals s'animen els buits dels centres històrics consolidats, des de la submissió tipològica dels seus traçats a interpretacions iconològiques d'escàs rigor científic. El projecte de l'arquitectura en la ciutat, i no només en l'àmbit del patrimonial, necessita més d'una reflexió conscient d'allò construït que no pas de certes doctrines «contextualitzadores» que van abrigar tantes expectatives en la dècada dels seixanta, esquematitzant la qüestió amb la dialectica de projectes *ex-novo* (*versus*) reconstrucció d'allò existent.

Som conscients, després del assajos aclaparadors del postmodernisme, que la crítica a la tradicional orientació del projecte de l'arquitectura com a **utopia totalitzadora** de l'espacialitat urbana és un postulat ple de fracassos més que evidents. L'esperança posada en la trobada per part del «geni» de l'arquitecte d'un projecte *ex-novo*, integrador i ordenador dels diferents problemes, programes funcionals/simbòlics i les relacions entre arquitectura-ciutat, és un fet més que perdut dins de la cultura del projecte modern.

L'alternativa s'orienta vers un treball interdisciplinari de **proposades discretes de l'arquitectura**, d'intervencions parcials i contínues on poden tenir acollida el camp iconològic del monument, els seus nous valors d'ús, els codis simbòlics que han d'albergar, qualitat patrimonial i avaluació de costos en el mercat restaurador. Aquest projecte alternatiu s'enfronta a la visió geomètrico-compositiva per la qual ha divagat l'arquitecte, tot marginant les relacions entre història i monument en la seva realitat espai-temps.

El projecte, entès solament com una **seqüència d'hipòtesis a desenvolupar i comprovar** per les metodologies que recolzen el protagonisme de la forma com a principi artístic, caldrà considerar-lo, doncs, com un principi d'hipòtesi en la qual hauran de ser protagonistes decisius de la seva definició no

només la «voluntat de forma», sinó també el seu valor de contemporaneïtat, sense oblidar la sèrie d'elements innovadors que porta implícit la seva vinculació al procés constructiu de restauració.

La recuperació de la **noció constructiva**, referència al nou projecte, planteja un postulat significatiu en la tasca restauradora, ja que concita entorn del projecte tres seqüències del màxim interès: la intervenció tecnològica, el resultat funcional i el seu valor simbòlic; no tot allò imaginat és susceptible de ser edificat i, aquí, la **lògica d'allò contruït** pot fer coherent el projecte d'allò nou i la realitat material d'allò existent.

La vinculació del **procés constructiu** al desenvolupament i evolució del projecte permet entendre'l (el projecte) com un horitzó obert, no com una abstracció geomètrica congelada. Aquesta actitud comporta una modificació fonamental en el procedir habitual de la manera de projectar. En contemplar el projecte en la seva materialitat, s'intueix com un itinerari sense determinacions formals prèvies; es presenta com un suport d'esdeveniments: nous valors d'ús, d'interaccions tecnològiques, funcionals, de fruïció històrico-estètica i determinacions de la mateixa fàbrica de l'edifici o monument, estructura, originalitat i estat de conservació. Aquest ampli camp de condicionaments permet projectar sota les normes del **principi d'indeterminació formal**. El projecte de l'arquitectura entès com un itinerari sense determinació formal prèvia està allunyat de les declaracions turmentades dels doctri-naris i de les definicions exclusives dels exegetes.

La crisi del coneixement entorn de la finalitat a la qual va destinat el projecte d'arquitectura a la ciutat, en el nostre temps, és similar a la crisi que es manifesta entre pensadors i doctri-naris. En essència, és la diferència que es manifesta entre projecte original i projecte derivat. Els primers, els pensadors, busquen descobrir la veritat del projecte, indagar la naturalesa del seu origen. Els segons estableixen els models a imitar; la seva missió és inculcar els conceptes derivats de la doctrina i, per aconseguir-ho, es revesteixen de l'autoritat que els confereixen els mitjans d'informació de masses. Els **pensador** són lliures, posseeixen una llibertat interior per indagar el camí de les coses **tal com són**.

L'Arquitectura com a element espacial per estructurar i formalitzar l'espai de la ciutat

La urbanística i l'arquitectura han estat entestades durant el present segle en els **problemes de creixement** causats, sens dubte, per l'expansió de la ciutat industrial, que escometia les seves primeres conquestes espacials al voltant del territori del construït. Les **proposades globals** de la planificació de la ciutat naixien en els supòsits de la ciència urbana; els esdeveniments puntuals de la construcció de nous edificis o la consolidació del llegat històric, els escometia l'arquitectura. Economia i sociologia completaven els indicadors requerits per atendre l'esquema urbà del nou conglomerat industrial. La ciència urbana, o les seves aproximacions, era l'encarregada dels grans discursos a l'entorn de l'assetjament de la ciutat existent, i ho feia mitjançant la implantació dels inèdits contenidors industrials, amb un llenguatge d'emblemes tecnològics. La ciutat industrial va arribar amb el temps a una deculturització tecnocràtica i, amb tal procés, a envair i colonitzar els territoris propis de l'arquitectura. Aquest procés, superat el mig segle, va tractar de recuperar l'arquitectura com a art, entenent aquesta orientació com a específica d'allò arquitectònic. Tal excursió pels reduïts autònoms del projecte de l'arquitectura en les ciutats ha enfosquit en part la sensibilitat de l'arquitecte per captar la nova percepció de l'espai i del temps. El projecte arquitectònic es presenta en la cultura de la segona naturalesa tècnica amb una multitud de repertoris que no poden venir només des de les comeses de la seva artísticitat i menys encara des de l'específica autonomia del fet arquitectònic.

Els esdeveniments que van sorgir sobre la ciutat després dels anys seixanta eren d'una dimensió eloqüentment diferent; es tractava de fenòmens de **descentralització productiva**, de la proposta de noves localitzacions per a nous centres industrials, sens dubte agressius vers el medi ambient, de l'ocupació del territori pel creixement indiscriminat de la industrialització difusa, o de catàlegs estereotipats de construccions que poguessin albergar les noves tècniques productives. Un autèntic programa de colonització depredadora dels territoris limítrofs i d'ocupació d'espais centrals de la ciutat, immolats en nom dels nous requeriments tecnològics.

El projecte de l'arquitectura no només haurà de resoldre el vell concepte del «monument» i el seu entorn històric, sinó atendre també el nou panorama que canvia d'escala les seves comeses. ¿Com reciclar els buits dels abandonats conjunts monumentals i els espais obsolets que es generen pel desenvolupament industrial i que adquireixen un plusvalor creixent? ¿Com integrar els vells sistemes monumentals/històrics amb els nous catàlegs tecnològics? ¿De quina manera tractar la nova estructura del paisatge artificial en un projecte tan reduït com el de l'arquitecte, limitat en moltes de les seves propostes a consideracions genèriques i ideals?

L'heterogeneïtat, la dispersió i el pragmatisme dominen no només el paisatge de l'arquitectura, sinó les seves pròpies funcions i usos. Això implica una **falta de legitimació** de les maneres de projectar i la necessitat de replantejar per al projecte de l'arquitecte un pensament analítico-conceptual. La coherència que l'M.M.A. assignava a les relacions **forma-funció** o la valència estètica assignada al binomi **espai-símbol** han canviat el codi; n'hi ha prou d'observar la polisèmia d'imatges que ofereix l'arquitectura de la ciutat i de quina manera ens palesa una nova re-lectura de l'actual cultura material, de la prodigalitat de les **informacions incoherents**, de la necessitat de contrarrestar el relat d'«itineraris perversos». La resposta del projecte coherent no pot arribar des dels «turons ardents» que tracten d'esbossar els croquis d'un R. krier o dels reliquiariis tipològics rovellats de l'«integrisme racionalista» de les superades tendències o, en els nostres dies, de les recuperacions folklòriques de les comunitats regionals (per citar alguns exercicis compositius transcrits a normativa de projectes). No existeix un model arquitectònic modern que es pugui codificar en llei. Una heterogeneïtat d'estils, d'elements simbòlics, d'espais i formes dispers i contradictòries, que pertanyen tant a la tradició com a la modernitat, conformen el conglomerat amb el qual s'enfronta el projecte de l'arquitectura avui a la ciutat, i no solament pel que fa a la seva comesa amb les respostes que ha de donar en relació amb el patrimoni arquitectònic construït, sinó per a qualsevol proposta *ex-novo* que pretengui atendre les demandes d'avui. Això és el que fa palès l'anacrònic eclècticisme actual que exhibeix la ciutat postindustrial, ja que la col·lecció de respostes arquitectòniques que es poden contemplar en molts dels «glorificats epígons» fi de segle, els seus edificis i projectes, semblen respostes molt limitades i força incongruents amb la realitat per salvar tan significativa metastasi espacial com la que pateix la ciutat.

No resulta ociós de pensar que l'**espai on ens tocarà viure** en el futur més immediat serà el d'una arquitectura ja construïda, un paisatge de monuments i arxipèlags desolats d'argila rovellada, on la restitució històrica i la reconversió dels estereotips industrials seran la matèria primera per a la concepció dels nous projectes en l'entorn telemàtic que vivim. L'opció, pel que sembla, es manifesta eloqüent: **Reconstruir l'arquitectura des del projecte d'aproximacions successives**, de restitucions espacials territorials, amb nous enfocaments teòrics i metodològics de **modificacions simples i polivalents**. Modificacions en els dominis de la propietat, en les seves funcions i formes. El futur del projecte serà el d'una arquitectura complementària que abordi la perifèria **inacabada i malmesa dels buits centrals** colonitzats per l'e-

conomia del lucre, paradigma del fonamentalisme mercantil. Aquesta advertència reclama el canvi de tarannà polític, la innovació creadora en els arcaïcs i precaris gremis professionals, la permutació en els enfocaments teòrico-pràctics del projecte i la comprensió dels fenòmens de reproducció social en unes societats d'interrelació global. No es tracta, per tant, de reduir el projecte de l'arquitectura a una qüestió de signes, ni d'haver d'acceptar el maniqueisme modern de dualitats estilístiques exclusives: abstracció (*versus*) realisme, arcaisme (*versus*) modernitat, fascinació per la història (*versus*) religions postmodernes, joves-vells (*versus*) vells-moderns, nous regionalismes (*versus*) estil internacional, de constructivisme (*versus*) neo-geos, hiper-realisme científista (*versus*) producció d'estereotips.

El debat d'idees que es postula sobre la modernitat del nou projecte de l'arquitectura reclama el principi de l'acte de projectar, que ha de participar conjuntament de les disciplines de la percepció, les tècniques innovadores de la representació gràfica i els seus nous suports compositius, dels plurals canvis estètics de la cultura contemporània; al mateix temps, aquesta modalitat de projecte haurà d'estar atenta, amb una actitud crítica, a les desviacions que porta implícita la formulació d'estereotips propis de la cultura secundària que fagocita amb voracitat i eficàcia els mercats de la informació tècnica.

La construcció material d'un determinat projecte d'arquitectura té avui un **plusvalor semàntic** que afecta la consciència perceptiva de l'espectador o l'usuari i, en ocasions, és l'única component que regeix les lleis compositives de l'arquitectura. Les formes i volums de l'espai destinats a romandre en el temps sota el suport físic dels seus materials, són subseguits per simulacions arquitectòniques per a les quals només se sol·licita la presència perceptiva, presència que intercanvia de manera eficaç el seu plusvalor semàntic, el seu valor de canvi iconogràfic.

Assistim avui a una autèntica transmutació de la representació i dels continguts propis del projecte de l'arquitectura. L'ornamentació amb efectes de l'efímer, l'exhibició temporal del maquillatge formal estereotipat, l'arquitectura com a referència immaterial, recoberta de aleatoris calidoscopis de transparents obsidians o alabastres opacs. L'espai material contemplat com un crepuscle d'aparences sensibles on només s'acumulen els sediments tecnològics de la ciutat i els anhels insatisfets dels seus habitants. Aquestes són algunes de les mercaderies que ens proporcionen els «venedors de codis estèstics», amb l'etiqueta de ser els nous constructors l'última modernitat de l'arquitectura.

Projecte modern i propostes restauradores

Després del desenvolupament de les tesis de l'M.M.A. es planteja, pel que fa a les intervencions en el patrimoni construït, una tensió dialèctica entre **protecció del monument i presentació d'allò modern**. Tots dos postulats es divideixen i en ocasions es presenten com a antagònics: «protegir els llocs de la història» i desenvolupar les tesis de les avantguardes no semblen compatibles per a alguns dels pioners. El **projecte modern** es configura com una **globalitat autònoma**, allò modern, entès com el postulat que ha de regular l'específic de l'arquitectura sense el menor recolzament de la història i els seus recursos estèstics. Aviat s'esdevindrà que la mirada negadora de l'històric desenvoluparà una falta d'habilitat intel·lectual per part de l'arquitecte que farà inviable l'aplicació dels triomfs i conquestes que havia aconseguit el «projecte modern» en les intervencions sobre la ciutat històrica, relegant els seus conjunts, centres i monuments a marginals treballs de consolidació, i exclouent el patrimoni arquitectònic com a espai habitable en els nous territoris de la cultura industrial.

Abandonar i excloure la **memòria de la història**, matriu bel·ligerant de l'M.M.A., és tan superflu com pretendre edificar la ciutat només des de les prerrogatives de la monumentalitat segons les tesis dels heretges de la Tendenza. Però aquestes tensions provocades per la radical escenografia que postulen els ideals del modern s'aniran diluint en el temps. A partir de 1960 el projecte de l'arquitectura que intervé en els desenvolupaments urbans i en els centres consolidats per la història de la ciutat es veurà influït per una sèrie de moviments d'indole diversa, que sens dubte afectaran la manera d'entendre i endegar el projecte de l'arquitectura amb la ciutat i el seu esdevenir cultural. Entre aquestes influències podriem ressenyar, com a prioritàries, les següents:

a) Incidència d'un pensament neo-acadèmic de recomposició i re-conciliació amb la història i, sobretot, amb els models preindustrials del segle XVIII.

b) Desenvolupament d'una crítica econòmico-científica a la **ciutat consolidada** i de la **centralitat**, on resideixen la major concentració de monuments i conjunts obsolets, enfront de les noves condicions de **mobilitat i comunicació** que requereixen actuacions d'ocupació i traçats viaris traumàtics. El projecte arquitectònic respondrà amb respostes mecàniques, buidar els edificis, introduir els mateixos usos i, almenys, mantenir-ne la imatge estèstica. Són projectes i restitucions en el patrimoni arquitectònic el protagonisme dels quals ve consagrat pel disseny de l'«al·legoria de les façanes».

c) Les propostes que es porten a terme en els anys vuitanta s'orienten cap a un model de **projecte urbà global**, mantint en cert sentit allunyat dels postulats que esgrima l'Estil Internacional i que donarà pas a altres formes de reconversió de la ciutat actual, com el **reconeixement d'allò divers i heterogeni en la composició** del «projecte modern», enfront de la rígida i exclouent doctrina racionalista de la funció, o bé a l'acceptació de la forma híbrida de la planta de-construïda, canviant en la seva composició, tecnològicament oberta, lligada a les tesis de la destrucció global, acceptant sense rubor els principis del **marketing** que conté el fals pluralisme dels estils i la incoherència que tant incomoda de les seves extravagants arquitectures.

d) L'**explosió de la memòria** és un esdevenir que envaeix totes les escales per on discorre avui la trama del projecte de l'arquitectura. Aquest recurs a la memòria es presenta com una cadència de l'espai que tracta d'equilibrar l'erosió produïda en els llocs de la ciutat per la colonització mercantil. Es tracta, per tant, de com trobar la identitat en l'espai de la metròpoli contemporània. Si els anys vint pretenien abolir qualsevol tret marcat per la història, els noranta es presenten amb una tendència cap al reciclatge; reciclar l'esdevenir històric, les seves imatges i formes, sembla ser el fonament de tota revisió en el projecte restaurador. La negació de la identitat en la ciutat produeix una necessitat de prolongar la història individual en el diàleg silencios amb l'artefacte urbà, amb els *media* informatitzats de la democràcia espectacular, ja que també els objectes de l'arquitectura de la ciutat s'han quedat sense identitat. La seva contemplació només és possible a través de la mirada possessiva de les coses.

La **pressió del reciclatge** és un cocepte que es converteix en una «sintonia» de la cultura contemporània davant la incapacitat d'innovar models en els escenaris de l'últim projecte de l'arquitectura.

e) La tendència dominant a considerar el conjunt o monument com un valor econòmic, els valors que adquireixen els «immobles històrics», els monuments i conjunts, orienten el projecte no cap als fonaments de l'art urbà, sinó a preservar els edificis per després intervenir-hi segons la dinàmica d'especulació dels mercats econòmics culturals, polítics... La demanda i protecció d'un determinat conjunt monumental per

part del poder dels individus no té cap pes davant la determinació d'un grup de pressió econòmica, les vel·leïtats d'un alcalde o el programa d'«animació cultural» d'un grup polític. Modernitzar no és aparentar o simular l'aspecte d'allò nou, sinó fixar en les coordenades arquitectòniques en l'espai dels vells edificis una implantació regeneradora, recolzant la transformació de l'obra recuperada per a l'adequació als nous continguts i usos.

Alguns enfocaments entorn del projecte de restauració

El projecte arquitectònic que aborda una determinada intervenció en el conjunt patrimonial haurà d'acceptar que l'edifici, conjunt o monument, té una microhistòria, un **perfil biogràfic** a considerar en tot l'itinerari de la seva intervenció. Al costat d'aquesta història general existeix una **axiologia del monument o conjunt**, és a dir, posseeix un valor cultural definit i precis, i, per últim, es veu inscrit en un **territori**, en un paisatge que té uns límits. Biografia, valor cultural i límits d'actuació representen una teoria d'elements característics de qualsevol anàlisi dels projectes d'actuació. Al costat d'aquestes precisions conceptuals, convé assenyalar algunes notes que acompanyen l'esdevenir del projecte de l'arquitectura del nostre temps. Caracteritzada l'època per la **demència del soroll** i la **sobredosi d'informació**, en els projectes d'intervenció, de vegades, se sobreui entre les tenebres històriques d'una informació aleatòria o desenvolupant exercicis de fructuositat compositiva en els quals l'arquitecte es transforma en protagonista de l'obra. Tal cúmul d'esdeveniments anul·la l'originalitat del seu temps tantes vegades anònima, i el projecte tracta d'implementar de recursos formals el treball restaurador. Aquesta actitud planteja la necessitat, davant del projecte d'intervenció, de considerar una presa de consciència críticohistòriogràfica que amplii els camps de formació i col·laboració de l'arquitecte amb altres disciplines afins, una valoració científica i tècnica que situï la intervenció en l'escala real de la protecció del patrimoni, ja que, en la actualitat, la **pèrdua de la totalitat** i l'**exacerbació de l'anàlisi** de documents de vegades converteixen l'arquitecte en un cal·lígraf incapaç d'organitzar el contingut compositiu i formal d'un espai. Assistim a una pràctica en la concepció del projecte de restauració o consolidació on, generalment, no s'interroga el monument, l'edifici, el sentit biogràfic del conjunt, i a penes s'escolta el discurs constructiu i arquitectònic **dels seus espais**.

La posada en valor d'un determinat monument a través del projecte no sembla que hagi de ser la trasllació d'un determinat codi estilístic o la **tipologia mimetitzada**, sinó la **re-presentació** d'un pensament elaborat. Tampoc un exercici tècnic de muntatges escenogràfics, com evidencien moltes intervencions que s'alcen sobre megaestructures i macroequipaments la finalitat última dels quals sembla ser la **liquidació dels temps i espais originals**.

La posada en forma en el projecte arquitectònic, en general, no és la trasllació d'una forma mimetitzada, sinó la re-presentació d'un pensament elaborat. Qualsevol projecte, i el de la mirada restaurada també, és la **visió subjectivada** d'un cosmos. Projectar és un pelegrinatge per allò pensat; pensar en el projecte és comentar l'expressió dibuixada. Per això els documents del projecte es presenten davant l'arquitecte com el recorregut que ha de realitzar per un autèntic laberint, trànsit entre la ficció, que recorre generalment a l'al·legoria, i la construcció, realitat de la tècnica que no pot eludir la matèria.

*Text adaptat pel mateix autor de la conferència «Alegoria y construcción en torno al monumento», llegida a Cadis el 31 de març de 1995 dins les jornades tècniques organitzades per la demarcació de Cadis del Col·legi Oficial d'Arquitectes d'Andalusia Occidental i la Delegació Provincial de Cadis de la Junta d'Andalusia, per commemorar deu anys de restauració arquitectònica (1984-1994).

**Antonio Fernández Alba. Arquitecte i assagista.